

ԻՏԱԼԻՈՅ ԳԱՀԱԺԱՌԱՆԳԻՆ ԱՐՔԱՅԱԿԱՆ ՀԱՐՍԱՆԻՔԸ

ՅՈՒՆՈՒԱՐ ամիսն իտալական պատմութեան համար անմոռանալի էջ մը բացաւ։ Երկու սրտերու միացումով, կը զօդուին նաեւ երկու ազնիւ ժողովուրդներ իտալիա, Պիեմոնտ։

Աննախընթաց խանդավառութիւն մը ոգեւորած էր Կեսարներու քաղաքը, ու Հռոմայ Ոսկեդէն օրը Պաշտօնական համայնքին տակ այնտեղ կը նորոգուէր իր բոլոր պերճութեամբ։

Երկու շողջողուն անուններ էին որ կը թռչէին շրթունքէ շրթունք, Մարի Ժողէ և Ումպերդոյ տի Սալուդիա։ Եւ երբ ամէն ազգէ ներկայացուցիչներ, թագաւորներ, ազնուականներ, իտալական գաւառացիներ քնիկ տարագնեցող հարսանիքին եզակիան շրջանակը կը կազմէին, Ումպերդոյ կը ներկայանար իր ցեղին ամբողջ ասպետական հմայքով իրր պարզ համեստ Սալուդացի զինուոր մը։ Իշխանուհոյն իրաւագործը՝ երազէ իրականութեան յղացած զրոյցի կերպ մ'ունէր, հասկցնելու համար խուռներամ և հնազարեան ասպետական դրօշներով զեղազարդեալ ծափահարող ժողովուրդին թէ՛ հոն էր կեանքը, իշխանին փայլուն երիտասարդութեան հետ, հոն էր ապագան՝ փառապանծ արքայազարմին ծաղկոյն, հոն էր պատմութիւնը, իր անմահ ներդաշնակութեամբ։

Շատերու համար տակաւին Մարի Ժողէ իշխանուհին անձանօթ մ'էր գրեթէ։ Անունը միայն գիտէին։

Պատերազմի տարիներուն Բան կը բռնակէր ան Հիւսիսային ծովուն ափանց մօտ, որ տակաւին ազատ էր, յետոյ Անգղիա և Իտալիա անցաւ իր կրթութիւնը լրացնելու համար, սպասելով իր ճակատագրին որոշման։

Ուժ տարեկան մեկնած էր, գրեթէ մանկիկ մը։ Խաբարեալ, զուարթ, անգիտակից

բանակներու անցքին, առանց տոնական օրերու երաժշտութեան, և երբ պատահաբար կը հարցնէր, մայրն ի պատասխանի՝ անոր կապտագեղ աչքերուն մէջ պշնելով՝ Թընդանօթի առաջին հարուածին յոտս կանգնելով կը զոչէր, պատրաստ։

Ամբողջ պատերազմի շրջանին, թէ՛ բանակին և թէ՛ ժողովրդին համար, իշխանուհին յուսոյ շուշանն էր։ Ժողովրդական զանազան պատկերներով կը ներկայացընէին գանի իրր հրեշտակ հաւատոյ, որ ապահով կը հակէր՝ յաղթութեան կարմրեփեան հորիզոնին վրայ, հեռու և հեռու զաշտերէ, կործանած քաղաքներէ, կիսաքանդ եկեղեցիներէ։ սա էր Մարի Ժողէ, շուշանը յուսոյ։

Քիչ բան կը գիտցուէր իր նկատմամբ։ Զանի մը մանկական զուարճալի միջադէպքեր, որ նոյն իսկ տարիքին անխորհուրդ խաղալիկներուն մէջ՝ երկչոտ նըմարներ էին ապագայ անձնաւորութեան։ Կը պատմուէր թէ շատ աշխոյժ էր, եռանդնոտ բարեսիրտ։ Ըսէ թատրոնի մէջ՝ հակառակ ազնուական կարգաց՝ իր հեռաւոր մօլը զողորիկ ողջոյնը կ'արձկէր։ Թէ երբեմն՝ երբեմն Լայքենի պարտէզը կ'երթար՝ հոն նշանաւոր նկարչի մը սնակը մաքրելու...։

Նկարագիրը յայտնող առաջին նշանը՝ քաղցը և խաղաղ հաճոյականութիւնն է Մարի Ժողէ իշխանուհոյն, ծնեալ յօստոս 4 Օգոստոս 1906, զոր ժառանգած է իր Վեհափառ ծնողացմէ, համեստութեան և պարկեշտութեան մէջ ներփակեալ կամք մը, որ անոնց կը հանդիպի որոնք բախտն ունեցած են անոր մօտենալու։ Մարի Ժողէ ընտիր դպրոցի մէջ աճեցաւ։

Արդէն Աւագը թագաւորն ալ շատ չէր սիրեր իր վրայ խօսիլ տալ։ Երբ կարեւար՝ հաւաքական կեանքի կը մասնակցէր։

կը պաշտէր անանուն մնալ, և ինքզինքը
երջանիկ պիտի սեպէր, եթէ կարենար—
իբր պարզ հպատակ մ'ըլլալ. . . Ալպէր
թագաւորին:

Եղիսաբէթ թագուհին ալ կեանքի և
բարեպաշտութեան քաջամարտի հօրը ան-
պաճոյճ ուստանին մէջ, Պատիեբայի դուքս
կարսլոս թէոդորոսի խստակեաց յարկին
տակ, համեստութեան օրինակ եղաւ. զորս
փութով իւրացուց մատղաշ իշխանուհին:

Հասկնալի է ուրեմն թէ այս հոգեկան
գեոնին վրայ, Միս Համմօթսլայ՝ անգ-
ղիացի դաստիարակուհին որ ինք տարի
իւրմէ անբաժան էր, և որ իբր բարի պար-
տիզպան մը աշխատեցաւ, երբ իր փա-
փուկ պաշտօնին ձեռք զարկաւ՝ կրնար
հետեւաբար այս մտածութիւնը նոթագրել.
«Եթրին բարձրութիւնը հաստատուն կամը
մը և դիտող ոգի մը կը ներկայացնէ, նը-
կարգութեան ճաշակի՝ և լուրջ զուարճա-
խօսութեան »: Ուստի մատաղ հասակէն
ան մաս մը իր գլխաւոր յատկութիւննե-
րէն՝ ծնողացմէ առած էր. այսինքն է
կամը՝ երկուքէն, դիտող միայնը՝ հօրմէն,
արուեստի ճաշակը և զուարճախօսութեան
զգացումը՝ մօրմէն:

Երբ փոքրիկ էր տակաւին, շարաթը
ֆրանս մը կ'առնէր իր . . . մանր հանդից
համար. քաջ որովհետեւ առանձնաշնոր-
հութիւն մ'ունէր, որ սովորական է շատ
տղայոց, այսինքն առարկաները առած
տեղը չէր դարձնէր, ստէպ կը պատահէր
որ կորսնցուցած կը կարծէր տեղափոխած
նիւթերը. եւ զինքը կարգապահութեան
հրաւիրելու համար՝ հինգ հարիւրորդի
ծանր տուգանք մը դրուեցաւ՝ կորսուած
կարծած առարկան ձեռք ձգելու համար:
Այս գործնական եւ ապահով միջոցով՝
եթէ փոքրիկ իշխանուհին շատ անգամ
կորսնցուց իր... դրամագլուխը, կարգա-
պահութիւնը ջանեցաւ:

Միւս կողմանէ երեք իշխանները պարզ՝
այլ լուրջ դաստիարակութիւն մը ստա-
ցան: Ամէն երեկոյ ժամը ութին անկողին,
և առաւօտուն կանուխ ոտքի վրայ՝ ուս-
ման պարապումի համար: Սեղանի վրայ

ամէն տեսակ կերակուր հարկ էր ուտել.
որկորի քամահաճոյք ներքի չէր, եթէ կե-
րակուր մը մերժուէր՝ նոյնէն կրկին բա-
ժին կը բերուէր:

Իբր Լէոբուս իշխանը, հինգ տարի երէց
քան զիշխանուհին, մարդուկի մը պէս
անդրադարձող մ'էր, միւս երկուքը՝ Կա-
րոլոս իշխանը, և Մարի Ժողէ իշխանու-
հին, զիւրաւ իրարու հետ կը համաձայ-
նէին խաղեր հնարելու կամ կատակներ
ձեւացնելու:

Իշխանուհին ճարտար էր՝ զուեշտական
ոճով կամ յաղող զարկով մը խոտորցնել
փոքրիկ դէպքերու ուղղութիւնը: Այսպէս
օր մը յորում հարկ համարեցաւ արջայն
Ալպէր ի գործ դնել քիչ մը իր խստու-
թիւնը, բռնեց աղջկան թեւէն՝ ստիպելով
որ աչքերը սեւեռէ մարտիկ թագաւորին
կրակոտ կապուտակ աչքերուն, և ըսաւ.

— Qui est le chef, ici?

— Ici? — պատասխանեց իշխանու-
հին ծիծաղելով — mais le cuisinier...
Եւ ընդհանուր ծիծաղով մը լուծուեցաւ
միջադէպը:

Իշխանուհին անկեղծ և յայտնի խնդալ
մ'ունի որ իր բարբին յատկանիշն է:
Արդէն ծիծաղելու եղանակը անհատ մը
ճանչնալու զլրաւոր միջոցներէն մին է,
և ահա այդ կենդանի և ազատ ծիծաղին
մէջ է մարդը Մարի Ժողէ:

— Միայն ո՞վ որ զինքը լալ կը ճանչ-
նայ, — կ'ըսէ Միս Համմօթսլայ, ան
գիտէ իշխանահայն մտքին, Հոգոյն եւ
արտին բարեմասնութիւնները:

Դեռ եւս աղջնակ՝ փութով արտայայ-
տեց զիտակցութեան զգացումը և քարոյ
ու չարի զանազանութիւնը, զոր շատ
տղաք ուշ կը ստանան, փախի հասան
հասակի մէջ:

Երեկոյ մը, զոր օրինակ, իշխանուհին
իր դաստիարակուհւոյն. — Ուսկի՞ց առաջ
կու գան մեր պակասութիւնները.

— Ուղղիշին տկարութենէն:

— Այն ժամանակ սրբազրեցեց զիս,
խնդրեմ:

Բարւոյ և չարի սկզբունքը փութով իր

Marie-José de Belgique.

9. VII 1923.

Ստորագրութիւնը առնուած Միխիթարեան թանգարանի այցելումներու ռսկի զրքէն.

Umberto II Savoia
16 luglio 1923

Ստորագրութիւնը արձուած Միլիթարեան Թամպարամի այցելութեան ոսկի գրքէն:

մէջ զարթուցանելով գիտակցութեան ըզ-
գացումը, Թանգաւ փափաքը հոգեպէս
բարևորման, հիմն հաստատուն հաւատքի:

Պատեւրազմը յետոյ զժբախտաբար, հրա-
հանգիս և ցաւոց մեծ դպրոցը պիտի ըլլար,
որ խարտեաշ մանկիկ իշխանուհւոյն վրայ
ցոլացուց Կր լոյսը փառքի և ստուերները
ձախողութեանց:

Մեկնելով դէպ ի Անվերսա, մինչդեռ
թնգանթները կը գոռային Լիէժի երկըն-
քին վրայ գնաց յԱնգղիա, ուր հիւր եղաւ
Գրզընի:

Երեկոյ մը, երբ երկու ժամէ ի վեր
անկողին էր՝ Երեկոյն մը ուսմը մը նետեց
որ փորքիկ իշխանուհին հիւրընկալող տան
շատ մը ապակիները ջախջախեց, Սակայն
երբ զատիտարակուհին սարսափահար անոր
մօտ վազեց՝ ան ոտքի վրայ էր սենեկին
մէջտեղ՝ Սուրբ Սրտի պատկեր մը կուրծ-
քին վրայ գրկած ու կ'ըսէր:

— Ձի կրնար չարիք մը պատահիլ,
վասն զի Սուրբ Սիրտը զմեզ կը պաշտ-
պանէ: Ազնուասիրտ, խոնարհող խեղճե-
րու և վշտացեալներու իշխանուհին խորին
հաւատք ք'ունի գոր չի յայտներ:

Իր իտէալն եղած է միշտ, նմանիլ իր
մօրը:

Եղիսաբէթ թագուհւոյն օրինակը միշտ
դիմացն է, և ատոր վրայ կաղապարեալ
է, երբ այս վերջին տարիներու պաշտօ-
նական հանդէսներու առթիւ ակումբներու
մէջ երեւցած է, հոն անոր պարզութիւնը,
միանգամայն լրջութիւնը և զգուշաւորու-
թիւնը ամենուն համակրութիւնը գրաւած է:
Շատ կը սիրէ ծաղիկները՝ Թագուհւոյն
պէս, որ ի Լայքէն պարտիզակ մ'ունի,
ուր իր ձեռքովն իսկ միայն կապտոյ ծաղիկ
կը խնամէ, և ատուց ամէնքն իրենց աս-
տիճանաւորութիւնը ունին, սկսեալ աղօտ
երկնագունէն մինչև մթնագոյն լազուար-
թը, վասն զի կապտոյ թագուհւոյն նախ-
ընտրած գոյնն է. մինչդեռ իշխանուհին
կը գերադասէ վարդագոյնը և դեղինը:

Կենդանիներու համար ալ մեծ գորով
մ'ունի: Մանուկ հասակէն իսկ իր հաճո-
յագոյն խաղերէն մէկն էր այն գոր *Classse*

կ'անուանէր. ամենապարզ բան մը. ամ-
բողջ խաւաքարտէ՝ կոմ կտաւէ շինուած
կենդանիները մէկ զմի վրայ կը շարէր,
և լրջօրէն անոնց զուարճալի բաներ կը
սորվեցնէր, Հնարող յատկութեամբ մ'օժ-
տեալ՝ մանկական երեսակայութիւններէ
քաղուած առասպելներ կը պատմէր անոնց,
էւ յետոյ կը վարձատրէր իր այս աշա-
կերտները, բաշխելով անոնց մետալներ
ու երկններ: Շարաթ օրերը գործը կը
կենտոսէր. ան խոստովանցող կը ձեւա-
նար խաւաքարտէ և կտաւէ աշակերտնե-
րուն, որոնք իր բերնովը, պզտիկ գաղտ-
նիքներ կը յայտնէին: Որով դաստիարա-
կուհին ալ իշխանուհւոյն... յանցանքները
կ'իմանար:

Միւս կողմանէ ուսումն ալ միշտ կը
զուգընթանար այս ժամանցներուն, որոնց
մէջ գրեթէ առանց հասակակիցներու ըն-
կերտեան իր նկարագրերը կը կազմէր:
Իշխանուհին իր հօրը և մօրը պէս կը այրէ
ճամբորդել, ճշմարիտն ըսելով՝ բեղուն
մտքով օժտեալ՝ շատ ճամբորդած է երե-
ւակայութեամբ:

Երբ փորքիկ էր՝ հօրը տօնին օրը անպիւր-
ծին սովոր էր ամէն տարի վէպ մը ձար-
դալ, ուր երեսակայութիւնը խառնելով՝
սուր զատողութիւն կ'ընէր:

Բայց իր երազին իրականացումը եղաւ
իտալիա բնակիլը անշուշտ: Պիրենէյ անոր
մտքին մէջ մեծագոյն յիշատակը թողուց.
և երբ ան ի Բոնճիոյ իմբերիալէ անցուցած
երկու տարիները կը յիշէր ուրախութեան
ժպիտ մը կ'արտայայտէր: Իտալիոյ կա-
րօտը փութով իտալերէնի մէջ կատարե-
ւագործուելու փափաքին փոխուեցաւ, ինչ
որ յաջողոցուց Լիքարի Պարպերինի ու-
սուցչուհին անաշնորհութեամբ:

Այժմ ան կատարեալապէս կը խօսի իտա-
լերէն և գիտէ ճանդէի երգերէն ու վստահ
դատաստաններ կ'ընէ արուեստի և իտա-
լական գրականութեան վրայ:

Հետեւաբար իտալիա անով կը ստա-
նայ իշխանուհի մը՝ շատոնց սիրահարեալ
իր պատմութեան, իր արուեստին եւ իր
հոգւոյն:

ինչպէս ամէն երիտասարդութիւն՝ այսօր
պէս Պեւճիոյ իշխանութիւնն ալ իր մէջ այն
նախնաբանքներու զօրութիւնն ունի որոնց
կը զգացնեն հիմնական խորքը, զարգա-

նալի՝ կեանքի ներդաշնակութեան օրերուն։
Արդարեւ Մարի ժողգէ արժանի է իր
նոր հայրենեաց, որովհետեւ ապահով ար-
ուեստագէտի յատկութիւն մ'ունի։ Կը սիրէ
նկարչութիւնը և երաժշտութիւնը, որոնց
երկերդաժութեամբ և եռանդեամբ կը մօ-
տենայ՝ գեղեցիկն ծառայելու կամըով։

Արուեստից առաջին փափաքը որ իր
մէջ փութով արթնցաւ նկարչութիւնն և-
զաւ։ Վստահ և ինքնարերարար կը զգայ
գոյնները, և այս սքանչելի փաստ մ'է իր
ցեղին և հայրենիքին։

Հարկաւ ասոր պիտի հետեւէր երաժշ-
տութիւն. և ներկայիս քաջ դաշնակահար
և թաւ—լութնակահար է։ Կը սիրէ Դորէն,
Պաի և Ֆրանք։

Իշխանութիւնն որիչ յատկութիւն մ'ալ
ունի, թէ՛ նւթական ուղղութեան և թէ՛
հոգեկանին մէջ որոշ գործ կը սիրէ, պա-
ծաւ և կատարեալ, որոնց դիւրաւ կը
համաձայնի իր հաստատ և խաղաղ բնա-
ւորութիւնը։ Միւս կողմէն թագուհին
զինքն այնպէս մը կը թաժ է որ երբեք չի
ներեր որ պարզ իր սիրող մը (dilettante)
կոչուի։ Ուստի ինչ որ կը գործադրէ հարկ
է խնամով կատարէ, որոշեալ նպատա-
կին հասնելու անհրաժեշտ տարեքնքերով։

Այդպիսի բնաւորութիւն մը հարկ էր
որ սիրէր և մարզանքը։ Ձի հծնելէ կ'ա-
խորժէր և վարժ ամառն է. նոյնպէս սիրելի
են իրեն՝ սահնակն ու թէնիսը և լողալը-
շատ քաջ է— ընդունալն տեղ (խաղանո
ծնած չէ։ Մովու մէջ ձկան պէս է։ Միշտ
առողջ, թեթեւաշարժ և պատրաստական
եղած է։

Այսու հանդերձ՝ երբ անոր կրթութիւնը
պահանջեց զոհարբութիւն և լըթութիւն
ուսմանց՝ իշխանութիւնն հպատակեցաւ իս-
ղաղ խղճմտանքով՝ ճանչնալով իր պարտ-
քը։ Յաճախ թագուհիին ընկերութեամբ
և կամ առանձին կ'այցելէր աղքատ փո-
քրիկներու ապաստանարանի մը՝ որ մայ-

րաքաղաքին յատուկ թաղի մը դժբախտ-
ները կը ժողվէ, և ստէպ իր լուսաւոր ժպիտը
կը ցուցնէր նորածիններու, ծաղկոցներու և
մանկական բոյներու։

Մարի ժողգէ սիրած է մանկիկները՝ ըս-
կըսեալ այն օրէն երբ տակաւին հագիւ
երկու թզաչափ էր, պարզօրէն կ'ըսէր։

— Կ'ուզեմ օգտակար ըլլալ ամուս-
նոյս, զաւակներուս և հայրենիքիս, և
տասներկու զաւակ պիտի ունենամ, մէկ
հատ իւրաքանչիւր ամսին...։

Եւր 1925ին իշխանութիւնն Մարի ժողգէ
ուրիշ տասնամեայ եղաւ՝ պարահանդէսի
մը մէջ ներկայացաւ աշխարհի, ուր ըստ
աշխարհիկ թերթի մը տեղեկութեան, ան
շողշողուն փայլմամբ իրբիւ շնորհի և
վայելչութեան հրաշք մ'էր։

Այն օրէն Պեւճիոյ ժողովուրդը հպար-
տութեամբ կը հետեւէր իր իշխանութեան
և արփիազարդ ու կապուտագեղ անուն
կը միմեջէր — իտալիա ...։

* *

Պեւճիոյ թագաւորին միակ զստեր բա-
րեմանութեանց զուգընթաց՝ Երկինք կը
պատրաստէին իտալիոյ գահուն միակ մանչ
զաւակը և ժառանգը, իշխան Քիէմոնդի
Ումպէրթոյ, իրենց պատանեկան հասակին
փոխադարձ մշակած համակրանքն, ու
կրկին արքունեաց փափաքն՝ այսօր սիրոյ
շղթայով կ'ամրապնդուի ամենաշքեղ հար-
սանեկան հանդէսներով։ Այս առթիւ պատ-
շաճ կը սեպենք արքունական իշխանին
բարեկապշտ և լուրջ դաստիարակութեան
մասին համառօտիւ տեղեկացնել մեր ըն-
թերցողները։

Սովորիոյ օտն զաւակը միշտ զինուո-
րական կը ծնանի։ Այս ճշմարտութեան
մէջ կ'ամփոփուին առաքինութիւններ լեռ-
նային և պատերազմիկ փառապանծ ցեղին,
որ դարեր զլեց անցաւ սուր թ ձեռին միշտ
հակելով զինքը շրջապատող զօրաւոր ազ-
գաց հանդէպ։ Եւր Սովորիոյ իշխաններուն
լեռնային յատկութիւնները կը գնահատ-
ուին՝ ընդունալն իւրաքանչիւր չէ այս, Լեռնէն

կը ասանան անոնք ռազմական գովելի ըն-
դունակութիւններ և իրենց բնորոշ ներդաշ-
նակութիւնը մարմնաւոր ուժի ու դիւցազ-
նական յարատեւութեան:

Հայրենեաց Հայրը (Վիկտ. Էմ. Բ.) որսի
արշաւանքներուն Ալպեանց վրայ, սովոր
էր մերկ ժայռերու վրայ նստիլ, չոր հաց
մը ձեռքը գիւղացիներէ շրջապատեալ,
որոնց հետ երկարօրէն կը խօսակցէր:

Նոյն հոգեկանութիւնը, նոյն անյողորդ
անպաճաճ զինուորականի հոգին որ այս
ցեղին հիմնական դրոշմը կը կազմէ, Սա-
վոյիոյ Ումպերդոյ իշխանին արեան մէջ
ալ կայ: Անոր մանկութենէն սկսեալ բոլոր
կեանքը եղաւ զինուորականութեան գե-
րազանց տենչ մը, իր խաղալիքները զին-
ուորական էին, իր սիրած զբօսավայրերը
լեռնային արշաւանքները, յօծարութեամբ
կը մասնակցէր իր հասակակիցներու պը-
տոյտներուն ինչպէս որ զրուած էր Արի-
նիւրու խումբերուն: Հետեւաբար իր մեծ
պապուն պէս սիրելով անպաճաճ կեանքը,
նա ստացաւ մեծ ժողովրդականութիւն և
մեծ համակրանք իրեն պարզ և արի զի-
նուորական մը. բնածին հոգւով, կ'արհա-
մարհէր շահադէտ հոգիէն առաջ եկած ժո-
ղովրդականութիւնը, և համեստութեամբ կը
հետևէր իր առաջադրած գաղափարին: Ու-
նենաւոր իննածին արտակարգ կարողութիւն
մ'ուսմանց, մանաւանդ թուաբանութեան
մէջ, հեշտութեամբ կ'իւրացնէր ամէն ինչ
որ իրեն կը հրամայուէր, յաջողելով յայ-
սմ եզական պատրաստութեամբ, նախ-
ընտրեց սակայն այն ճամբան որ աւելի
յարմար էր իր հոգւոյն. այն է զինուո-
րական արուեստը և իր կեանքն եղաւ
շարունակեալ զինուորականութիւն մը, թտեալ
սակայն ժամեղակ գիտութիւններով, հետու
զուարթ կեանքէ և փափաքանաց զոհա-
ցում տալէ, իշխանին խառնուածք խըս-
տութեամբ փորձուեցաւ իր դաստիարակ
Պոնաւտիի անյողորդ կամքով, որ շատ
հաւանօրէն նոյն հրահանջը ունէր ինչ որ
Ումպերդոյ թագաւորը 35 տարիներ առաջ
տուած էր իր որդւոյն դաստիարակներուն.
անողորմելի խստութիւն, անաշտ քննու-

թիւն, առանց ակնածութեան անոր իշխա-
նական վիճակին: Խուճ մը նշանաւոր ուս-
սուցիչներ ստանձնեցին զայն ուսումնորու
մէջ մարզելու պաշտօնը գիտակից իրենց
պատասխանատուութեան հանդէպ անսո-
վոր ուսանողին: Շատեր էին լեցնողները
և մէկ հոգի ընդունողը, սակայն ամենուն
կը հասնէր և կը զարմացնէր: Բազմաթիւ
ուսուցչաց մէջ կային Գորբատոյ Ռիչչի
պատմութեան արուեստի, Գերպ: Պէքըս-
րիա իրօնագիտութեան համար:

Բարձրագոյն հնգամեայ շրջանը ուսում-
ներու քննութեանց շարքով մը վերջացաւ
1925 տարւոյ յունիսին, յորում զինուո-
րական գիտութեանց մասին կը նախագա-
հէր Պատուիոյ զօրավարը: Լուրջ եւ հան-
դիսաւոր քննութիւն մը, որուն իշխանը
ենթարկուեցաւ անձնատիրական զգաց-
մամբ: Զինուորական պատմութեան քնն-
ութեան մէջ, ուզեց մեկնել իրեն առա-
ջարկուած խնդիրը, առանց ատլասներու
կամ գծագրութեանց օգնութեան, այնքան
սպառնով էր իր ծանօթութեան խնդրոյն
ամբողջութեան:

Բիւէմոնդէի իշխանին սէրը զինուորական
ուսմանց համար երթալով կ'աճէր, սրա-
միտ և խոհական հարցումներով իր ուս-
սուցիչներուն: Թամին 1924 յաժառարակ
ճամբորդութեանց ժամանակ ի Տաքար,
Սենեկալի կատալարէին սեղանին գտնուե-
լով՝ այնպիսի խորամուկ խօսակցութիւն
մ'ըրաւ որ ներկայ եղող ֆրանսացի սպա-
ներն ապշեցան և զարմացան անոր պայ-
ծառ դասողութեանց համար իրենց խըն-
դիրներուն նկատմամբ:

Իշխանին ընտիր յատկութիւնները բա-
նակին հետ շփմանը դուրս կը ցայտեմ,
և կարելի է ըսել որ Ումպերդոյ զինուո-
րական կեանքէն դուրս այլ կեանք չճանչ-
ցաւ և իր բոլոր դրուագներն ալ զինուո-
րականութենէն ծնած են: — Այն թուա-
կանները անոր զինուորական պատիճան-
ներու վերելքին. 1918 հոկտեմբերին
աշակերտ Զինուորական վարժարանին
Հոռմայ. — 1921ին սեպտեմբերի (այս-
ինքն տասներօթնամեայ) կամաւոր՝ քանա-

կին մէջ, և հետզհետէ տասնապետ, յիս, նապետ, հարիւրապետ, և վերջապէս անցեալ 1929ին գնդապետ (Colonel)։ Այսպէս իշխանը, իր ընթացքին մեծ մասը հետեւակազորուն մէջ անցուց։

Երբ ինքն ալ 17 տարին լրացուց և աստղերի դնելու (գինուոր գրուելու) ժամանակը եկաւ, կըթուրեան նաւարկութեան մէջ էր Պէրուլչիոյ զբաւաւորին վրայ։ Զինուորական արարողութիւնը Գրիբուլիի նաւահանգստին մէջ տեղի ունեցաւ նաւուն թնդանոթներուն մօտ։

Քիչ վերջը իրբու ենթասպայ Գնդաւոր գնեցեալ, զործոն ծառայութեան մէջ միտնելով՝ գումարտակի մը հրամանատարութիւնը ինքը ստանձնեց, զամէնը անձնապէս ուզեց ճանչնալ և իւրաքանչիւրը յանձնէր կը կանչէր և անձամբ անոնց մարզանք ընել կու տար դաշտի վրայ։ Զինուորներուն պատշաճ կերպով կը խօսէր անոնց շփոթելու և թագաւորին ծնունդեան օրը զօրախումբին հրամանատարը, իշխանին առաջարկ մ'ըրաւ որ կրնար զինքը տազնապետնել։ «Զոր Բարձրութիւնը՝ Նորին Ոգոտափառ Թագաւորին սոնախմբութեան առթիւ կրնամ արդեօք երկու իսոց ըսել զօրախումբին՝ Սափոյիոյ Տան փառապանքն պատմութեան նկատմամբ»։ իշխանը յօժարութեամբ ընդունեցաւ, և այդ յիշատակութիւնը հրաշալիք մ'եղաւ պարզութեան և ազգուրութեան։ Ամէն բան ինքն անձամբ կը քննէր, կը տեղեկանար, գինուորանոցներու մարտութեան, գինուորներու հոգեկան ու բարոյական բարձրացումին։ Զարմանք չէր որ ան յաճախ ժամերով շրջէր զինուորանոցին մէջ ոչ միայն շոյս օրով, այլ և խոր գիշերով։ Նշարաններու ամէն հետաւոր անկուններ երթալով շատ բան կը տեսնէր, և լաւագոյն քան պայծառ արեւով։

Բարեկարգութեան մասին իսկապէս աններող ինչպէս կը վայելէ ամէն ճշմարիտ զօրականի սակայն Սափոյիոյ իշխանը լիապէս գիտակ է թէ ինչ մասնաւոր կշիռ ունի իր սուած խրատը եւ կամ պա-

տիժը, և իր նուրբ դիւրագգածութեամբ, երբ հարկ ըլլայ իր ղեկավարութիւնը յայտնել, զիտէ գտնել թեթեւ, այլ ամենազորաձեւեր։ Օր մը միայնակ գնաց զննելու գունդին ստորերկրեային և խառնակութիւն մը գտաւ կոտորած ատարկաներու իրար վրայ դիպած, և ամենուրեք անհոգութեան նշաններ, Երբ դուրս ելաւ անկէ՝ անոր փայլուն համագեցատը փոշիով ու սարդիտստանով ծածկուած էր։ Կանչել տուաւ այդ տեղոյն պատասխանատուն և այդ դիրքին մէջ անոր ներկայացաւ պարզապէս ըսելով. «Ինչպէս կը տեսնես, այցելեցի պատերազմի դաշտդ»։

Իր արտակարգ գինուորականութեան սէրը դարձեցաւ անոր հոգին վտանգին մէջ խաղաղ, յանդգնութեան ատեն անվահեր, նեղութեան մէջ անշփոթ և զուարթ, երբեք չէր գիտեր վախ կամ անկարելիութիւն, բայց և այնպէս լուսաւոր ողջմտութեամբ օժտուած կը սիրէ ամէն բանի ելքը նախագուշակել և զրեթէ ամէն ձեռնարկ որ կ'ընէ անվերջալ իր նպատակին կը հասնի։ Այս ամենուն վրայ այնքան համեստ և պարզ երեւոյթ մ'ունի որ ժողովուրդը զինքը սոսկ գինուոր կոչելու գեղեցիկ և համակերելի բառէն զատ, ուրիշ անուն չունի։

Անոր—ձիուպայի մէջ 1928ին իշխանը՝ որ գաղթավայրի շրջանն ընելու հետ էր՝ կը փափաքէ շքեղ որսորդութեան մը մասնակցել։ Վեց հոգիէ բաղկացեալ որսորդներու խումբը փիղերու արածած տեղը կը հասնի։ Գազաններէն երկուքը զանոնք տեսնելով՝ մէկ գծի վրայ կատաղաբար կը յարձակին պատիճներին վեր անկած։ Երկիրը լերկ և տափարակ՝ կուտանի ծառ մը չէր ներկայացներ, Որսորդները յորսայս կը պառկին, և երբ փիղերը հարիւր մեղր հեռաւորութեան վրայ կը գտնուէին, որսորդութեան վարիչը կարուկ կը գոչէ. «Իշխանդ, քցի՛ է կարգը»։ — Ինչպէս յայտնի է փիղը կը վիրաւորուի միայն ականջի ետեւէն և ուսին մէկ փոքրիկ կէտէն։ — Այդ ազդարարութեան իշխանը ոտքի կը կանգնի հանդարտ ու զուարթ,

քանի մը րաջլ կը յառաջէ, կը գրկէ հրա-
ցանը և կը կրակէ: Գազանը ճշդիւ ուսն
հարուածեալ գետին կը տապալի: Երկրոր-
դը միւս վեց ընկերներուն զնդակներէն
զարնուած կը կործանի:

Դեռ ամենուն մտքին մէջ կենդանի է
Պրիւքսէի մէջ պատահած ոճիւրի փորձը:
Ով որ տեսած է Սամայրդոյ Սամոյիոյ
իշխանը, նպատակը այդ յուզիչ արկածին՝
գծուարաւ կրնայ զաղափար մը կազմել
անոր անվրդով խաղաղութեան մասին:
Մարտախոշոջ գնդակները հագիւ քսան մեղր
հեռաւորութենէ արձակուած էին: Յիբաւի
արձակողը պաշարուած և անկարողու-
թեան մատնուած էր, սակայն անհաւա-
նական շէր որ ուրիշ դաւաճիցներ ալ
զանութենէն թաքստնայ՝ օգտուելու համար
շփոթութենէն: Իշխանին հետեւորդներուն
մէջ այս կտակածը ծնաւ անմիջապէս, զոր
ուզեցին նշանացի յայտնել, իշխանը երե-
ւակայեց որ կ'ուզէին հանդէսը փութա-
ցնել, և ինքն ալ՝ առանց խօսելու՝ պա-
տասխանեց ուսերը թօթուելով, որ ըսել

էր «Որո՞նք փոյթը»: Եւ հանդիսաւոր դան-
դաղութեամբ իրեն պատուադիր զինուոր-
ներուն առջեւէն անցաւ, որշունելով պիւ-
նիքական յաղթական դրօշը, մինչդեռ ժո-
ղովուրդը անզուպ հիացմամբ կը գոչէր.
«Կեցցէ՛ մեր իշխանը»:

Երբ այսպէս կը փակենք հրկու նոյն
հոգիով և նոյն զգացմամբ ապրած սրտե-
րու մանկութեան հորիզոնները, մենք խո-
րին ուրախութիւն կը զգանք նշմարելու
խտալական ժողովրդին երջանկութեան նոր
դար մը, ու սիրով կը մասնակցինք բաժ-
նելու այս հիւրընկալ ազգին բոլոր յոյ-
սերն ու փառքերը:

Մանաւանդ երբ Սամոյիոյ տունը կըը-
կին կերպով կապուած է մեզ հայերուս,
մին որպէս երբեմն տնտղոսաւոր թագաւոր
Հայաստանի, միւսը որպէս ամենաջերմ
պաշտպան և սիրող այն մենաւոր կղզե-
կին որ 200 տարի է կը վայելէ իտալիոյ
անյաղթ դրօշին շուրին տակ խաղաղու-
թիւն, բարգաւաճում:

Հ. Դ. Վ. ՍՏԵՓԱՆԻԱՆ

Ե Գ Բ Ե Ս Ս Ե Ն Ե Ս

Երբ ես մենիմ գիտ թաղեցէք
Մեր հինաւորաց ծիթենուոյ տակ.
Նահապետին շուշն անուշակ
Աբրտիս զըպչի թող շարունակ:

Թող լըճակիս մարմանդ քամին
Յուշիկ յուշիկ վըրաս սահի,
Իմ չըտեսած Հայաստանին
Հօսկ իմ կարօտ հոգիս տանի:

Ամէն փափագ թող վախճանի
Գերեզմանիս մութ դըրան քով.
Քաղցրիկ հանգիստ, Վենետիկի՝
Դէմքըս ծածկած ծիրանիով:

Ես չեմ ուզեր ոչ վարդ ոչ լաց,
Զիս թաղեցէք լուս խոկումով.
Խաչ մը պարզուկ կուծքիս սեղմած,
Նընջեմ խաղաղ, յառնեմ փառքով:

Հ. Վ. ՅՈՎՀԱՆՆԵՍԻԱՆ